

TANDORI DEZSŐ

„Ezen a földön mily...?”

A ROSSZ REMÉNYSÉG FOKÁNAK PRÓZÁJA

I.

Hol vannak...

mifelénk s ma átfogó kérdések az *Irodalmi Hogyannak*, ezek lehetnek
 a *miként írhatnánk* dolgai,
 a *kiktől s mit várhatunk „erre”*
 az, hogy *összefügg-e érdemben az előbbi kettő*

Valamely napon, hogy ezt írjuk, süthet épp a csaknem tiszta égboltozatról a nap, boltozhatja kedélyünket a magunk hibájából vagy a kivédhetetlennek ítélt körülményekből adódó nyomottság és bánat, reménykedni reménykedhetünk a legkevésbé. Ez utóbbihoz ugyanis vagy túl sok, vagy túl kevés úgynevezett tényezőt kellene figyelembe vennünk.

Kitekintés ez „Az én Gergely-naptáram”-ból, mert végképp megfogadtam, visszatérek az évekre, teszem is ezt majd, s van valami akaratlan fogadalmam, amit máris tartok és állok: megálltam úgy jó három hónapja a jegyzetkészítést, s az éveket úgyszólván kb. fejből írom, érzetek emlékeiből, hanem a másik elhatározásomhoz itt még nem lehettem hű – idegesség fog el tőle, félreüthetitek, holott a kezem most nem oka ennek fájdalmaival, a negyven éve behajtvá tartott három ujj szegény lázadásával, melynek eredménye az ütögető ujj és a szándékot alakító agy nem teljes összhangja. Most valóban csak önmagamtól lettem ideges, hogy így mondjam, vállalt feladatamtól. Attól, hogy ennél mi sem evidensebb, s hogy mégis kopottas természetesség lehet a látszat.

Amikor egyszerre annyi minden az eszünkbe jut, „tolul” – a tollra, mint mondani szokás –, az állapot nem mondható a legsanyarúbbnak, s önsanyargatás inkább az volna, ha úgy akarnánk kipréselni magunkból valami épkezláb tárgyat, mindeközben a bőség zavarának sem mondható üdvvel, ha időben, rendben-rangban, jellegben stb. olyannyira eltérő dolgok egyszerre követelnék jogaikat a különben már elhatározott alapvonulattal, szövedékekkel, azzal tehát, amit végül ebben az irományban például én magam viszontlátni szeretnék, mert mi másért vágtam volna bele.

S ha félrehajlítom napok, helyszínek, évek, jellegek, kapcsolatrészletek emlékeit, majdnem bekövetkezett tragédiáikéit, netán épp az önfeledt öröm pillanatait, legyenek ezek a magam eseménytöredékei, vagy csak annyi az egész, hogy olvastam s ekképp – mondjam így? – feledhetetlen egy-egy ilyen mozzanat, ha szelektálok tehát, és megmaradok egyetlen „feszésre” vont tárgy körénél, s nem a középpontot keresem, sem a körsugár méretével nem törődöm – csekély-e a tárgy, nagynak nevezhető-e etc. –, ha tehát annyit mondok csak, jaj, mennyi halottam volt, azaz van, s csak madarakra értem ezt, maximum egy

kutyára, ez így csak egy *Irodalmi Hogyan*, s nem annak kifejezése, hogy más veszteséket, pusztításokat nem tartok legalább ugyanilyen borzasztóságosnak, eleminek, vagy bárhogy nevezhetem. Nem, itt csak egy írás, egy nagyon jelenbéli pillanatot a maga – irántam – erőszakos követelései felépő íráskényszerűség igényeinek teszek eleget, lévén hogy egy kijelentést tettem, mondjuk, egy érzületemet fogalmaztam meg, azt mondtam: „Most nemrég úgy egyetlen pillanatra teljesen magamra maradtam, elkövetkezett kevés híján a végső magány.”

Lehet-e badarság gyanúja nélkül, úgy eleve, ilyet állítani?

Ezt nézzük most tovább. Természetesen nem olyasképp, hogy magam ilyet joggal állíthatok-e, hanem hogy miféle dolog egy ilyen állítás, ha igaz – magánemberileg –, ha nem.

Beletartozik-e jól az említett *Irodalmi Hogyanba* itt és ma?

II.

Ha vannak...

állandóságok, melyeket nem a kor szelleme, technizáltsága, tényezővilága stb. határoz meg túlnyomóan,

továbbá ha vannak oly írói jegyek, melyeket feltételezve – azt, hogy vannak! – szorongva bátran mondhatom, „kérlek, Olvasó, itt most rólam lesz szó, aki e dolgotat nevével jegyzi, rólam”,

viszont ha vannak esélyeim, hogy egy Végképp Nem Nagy Téma legalább megközelítően is elemi érvényű lehessen, szerényebb leszek, egyáltalán érvényes...!

Akkor?

Volt már, amikor sokalltam egy bizonyos Mai Itteni Irodalmi Valórt – jelleg, érték, érvény –, nevezetesen azt, hogy mindent mulatságossá kell tenni, az adja a rangot, a sok nevetés. Hagyom most ezt. Az 1988–89 előtti irodalmi világjelleg, az itteni, pusztán a politikai szövevények eleve-elhatározottságának „védelmére” kitalálta ill. gyakoroltatta a „kisvilág”, „mikrotéma”, „formaművész” egymástól csak látszólag eltérő fogalmakat.

Mármost vannak-e nagy témák? Ellentétben a kicsinyekkel. Van-e formátlan művészet? Fejeljük meg „Beuys tézisét”, hogy Minden = Művészet, vagy az lehet legalább. Az is forma. S a többi.

Vannak formakifejezések. Meglepően „jó helyeken” hallhattam, gépiesen rávágva, hogy pl. „a veréb is madár”. Amikor pedig arról beszéltem, hogy utolsó verebünk, Totyi, akivel itt nyolcadik éve együtt élünk, kevés híján meghalt; s el se mertem mondani, hogy ezzel mindkettőnkre – társnémra s rám – nagy szerencsétlenség, bánat szakadt volna, rám viszont, – érzeteim szerint, teljes magány. Annak ellenére, hogy itt van társném, itt vannak Főmedvéim, itt az irodalom, itt van a napsütés, itt vannak a puszták túlélés követelményei – egy így együtt már nem teljes magány, mint egy föld alatti börtönluké –, ennek ellenére teljes magány. Nem jutottam tovább, csak hogy Totyinak valami rejtélyes baja támadt, ez ellen küzdeni kezdtünk, eddig tulajdonképpen szerencséivel, jó érzékkel – talán –, de jó reménységeink nem lehetnek. E folyóiratban így kértem meg, közölnék a mottóban itt lehető kifejezés érdemi részét; egy másbeli vers címét ott és akkor.

Most is minden veszély ugyanaz maradt. Jobb körülmények közt. A madárnak egészséges életjelei vannak – viselkedés, evés, kapcsolattartás stb. –, de az alapfenyegetés be-

költözött úgynevezett szívembe, ekképp az állapot változatlan, megismertem ezt a fenyegetettséget, hogy valami 27 és fél év után véget ér; ennyi ideje éltünk, éltem madárral, nemcsak verebekkel, de verébbel mindig. Nem mindig ennyire csodálatosnak nevezhető társ lényel, mint a Totyi, de azért folyamatosan. Most, ha az Irodalom Ma ezt reményemre tűri, mesélek pár részletet a magány tárgyköréből.

III.

Ha jól tettem...

hogy nem vártam egy napot, nem vártam meg, hogy jó írógépem, ráadásul megjavítva, hazakerüljön, s ezen a gyarló, megrokkant masinán is írni kezdtem ezt, hát ezért tettem, ösztönösen nyilván, mert olyasmit kellett sejtennem, hogy holnapra talán mégis a legrosszabb változat következik be, reményeink csalremények csupán. S akkor ilyeneket, mint ez a dolgozat, végképp nem írnék már.

Rosszul tettem, ha a mikrotémák fogyott jogának korszakában – ma – ezzel a licenccel visszaélnénk, vállalván az érdektelenség képzeltető fokát, és konkrét részleteket kezdenék mesélni. Erőltetés nélkül azonban az a látszat sem tartható fenn itt, hogy amit elmondok, meg ahogyan mondom, ez csupán irodalomelméleti, helyzetelméleti kérdés. Kérdés továbbá, ha már ezt a szót használtam, mi kell ahhoz, hogy irodalmilag érvényessé, érdekessé stb. tegyem azt a magánjellegű tényállást – és kifejezését –, hogy a jegyzetírást hosszú hónapok óta abbahagytam, tehát nem értékelem mozzanataimat, ötleteimet stb. eleve oly nagyra, hogy őrzésüket okvetlenül fontosnak érezzem; ha majd írok netán, eszembe jutnak, vagy sem.

Hogy madárkánkkal kapcsolatban mik a kétségtelen tények, fejből sorolhatom, s egyiket illetően sincs semmi kész, jó ötletem. Ő maga most a kezemen ül, ahogy gépelem ezt.

Remélhetem csak, hogy ez még sok évig így lesz, más hasonló alkalmakkor. De nagyon elképzelhető, hogy alapvetőlegesen *nem*.

IV.

Ha jegyzetelnék...

mégis, s ha most készíteném jegyzeteimet, s nem is ehhez az íráshoz, hanem emez írás helyett – azt mondhatnám:

„Megmagyarázni valahogy! Mi lett nekem a madár... kezdve a híressé vált Szpéróval, de Samuval, a vak Pipi Nénivel, Alizzal, aki sánta volt, de 12 évnél többet élt meg kalitkában, és alighanem, szélütés végzett vele, és Éliással, aki borzalmasan sokat volt beteg, mégis hosszabb életű lett, mint Totyi lenne, ha most meghalna... Elég.”

Vagy épp: „Most, ahogy vállamon ül, végigjártunk egy sor helyet a lakásban, vagyis a két szomszédban, ahol annyit voltunk együtt, ahol ő élt – de hát még él, nagyon is! Élénk... s remélhetem csak, az most sem a halál előtti túlzó élénkség.”

Aztán: „Ezek a helyek akkor majd mind nélküle – ez a teljes magány.”

„S jó, kimegyek a lakásból, de erre hoztam haza őt 1997 júliusának egy esős délutánján, lezserül még a kocsmába is beugrottam, ahogy ő a kalitkában, a kalitkával nagy tás-

kámban volt... Erre szedtünk neki füvet... vásárolni jószerén csak neki jártam: krumpli, saláta, fűrtös köles, szépia, vitamin...”

Meg hát: „megrémültünk, társném s én – ha netán a vitamin volt kevés, amit adtunk neki, alig adtam neki a télen, nehogy a nyáron tojjon megint, rettenetes volt, ahogy tojt... Jaj, már van új vitaminunk, amelyik nem tojtató.”

„De vele mi van?! Igaz, most nagyon vidám, élénk, a trikómat tépázza szokás szerint.” Ezek a dolgok. És még kétszáz.

S felírhatnám, szakszerűsködve:

„Totyi egy veréb tojó. Tehát a tojás – bár februárban ez abszurdum, de élete itt, a háznál eleve anomália, mondják – elakadása lehet az ok, hogy nyomkodja magát hátul, a kaki sokszor bennreked, később jön csak. Sokszor olajjal.

Lehet szó daganatról is.

Hurutról.

Hirtelen jött előregedésről.

Akármiről.

Milyen jól berendeztük az életet. Órákra szétszuktam a két szobát, ő dalolt, üvöltözött a rémes tánczeneműsorokra, leráncigálta a képeslapokat a polcra, nagyokat repült, hogy azok is repüljenek – ez elmaradt, a dalolás elmaradt, mi történhetett?

Vigasztalhatnám magam: több tucatszor mentettem meg az életét, hogy figyeltem, a lábam elé és alá néztem ügyetlen első éveinek repüléseikor, összetörte még a tollait, talán nem bírta a kalitkalétet, de akkor életkori rekorderünk, az örök ketreclakó Rudi is meghalt, és úgy döntöttem, Totyi szóló veréb lesz, ami Szpéro nem lehetett, mert jöttek a többiek, hozták és leltük őket stb. Legalább huszonöt szívig-kedves halott így. Még vagy húsz halott, temetés.

De nem vigaszom az sem, hányszor volt óriási szerencsém: könyököm mellé-alá jött fotelom karján, mint most is, s egy rossz mozdulat, és én vertem le, öltem meg őket. Én, őt! Karomon most is. Az ilyen verébbel végképp társas összetartozásban telhet a nap, minden nap. S nem szorult ajtóréssbe, nem fült vízbe, nem esett gázlángba, nem mérgeződött meg. De ez mind nem vigasz, nem lenne az, soha nem lehet az.

Pihenünk most. Együtt. Ő a nyakamban.

Tehát most együtt dolgoztunk. Mint annyiszor. De Szpéroval is, zöldikékkal is, szén-cinegével és barátposztátaival is. Ülnek az emberen. Folyamatos és folytonos jelenlét. A sötét szobába, hajnali dolgozószobámba mindig átintegetek este, felébredve éjszaka – ahogy Szpéroéknak, Samuéknak, Alízéknak egykor, most a szóló verébnak, Totyinak.

Jó, sokszor sok órán át volt „egymaga”, de a rádiózene felett uralkodott, jókat evett és játszott – képeslapok! –, a magány, a társak hiánya nem tehetette tönkre. Különös a madárnál, hogy – ha fiókából nevelődik – társának, jószerén fajtársának tekinti valami módon az embert.

Felírhatnám: „Mi lehet a Nagy Baj! Meddig menthető ő maga? Erős vitaminkúrával, jó meleggel stb. Mi ez az egész?”

Hiába mondom el sokszor. Ez itt nem jó irodalmi eszköz. Az ismétlés. Nem ér semmit a mesterek idézése. Nemes Nagy, hogy a madár a vállán... irtózatos madár-szíve... most már ő maga eldőlne nélküle, ha egy napon majd... Kint ragyog az ég, február utolsó napja van. Ma itthon maradtam, négy nap is rohángálnom kell. Ma a Totyival maradtam itthon.

Társném hoz friss vitamint, ezt-azt, kutyánk is itt van. Másféle középpont. Senki sincs így megrövidítve. A többi meg – bonyolultabb.

Régóta tudjuk: egyszerű lenne a puszta önsajnálata, igen, halálukkor. De nem. Ők halnak meg, Samu, Mokka, Icsi, Szuszi kutya, Totyi... Ők vesztik el a játszmat...

Nem gondolkodom túl emelkedetten, keletiesen. Magam is elvesztem, persze, a játszmat. Minden más lesz. A hatalmas kalitkarendetlenség, a többiek kalitkái is a szoba közepén... a szétcsukott és újra összenyitott szobák... a madári lét jelei.

Odavész az életem.

Ez jelződőtt be február közepe felé, Totyi rettenetes, pusztulással fenyegető „fordulóján”.

Egyelőre élünk. Olykor reményrohamok törnek ránk, társnémra – ő főleg bízik most! – rám. De utána...

Tessék, szinte semmit se mondtam el, mégis kialakult valami írásos mű. Ez az *irodalmi Hogyan*. Meglesz a mű – *quasi csak valahogyan*. Anyagának igaz voltából? Az író gyakorlatából, miből? Miért nem is szabad agyonírnom ezt, miért érzem, hogy a kevesebb lesz a több?

V.

Ha ennyiben hagyom...

mi a csodát mondtam el? Mit, amit eddig nem? Átmegek hozzá – hány madaras írásban állt tőlem már ez... kísérteties: ami eldőlt, nem áll, e mondás... Ők is eldőlnék sokszor, halálukban... bár Alíz ülve vált holtan, a szélütés utáni reggelen. Nézem őt, áll a rúdján, erősen kapaszkodik, hátraveti a fejét, szárnya alá dugja. Ő volt szinte egyetlen madarunk, akit sosem láttunk hátradugott fejjel. Csak most. Borzol, borzol. Társnémnak igaz a les: elfárasztotta őt a nagy kinti napfény, a korai ébredés, saját élnéke. Igaz, igaz. Ld. Tóth Árpád. Vagy Nemes Nagy, megint: a Trisztán... nincs mit keresni... elindulok az út után... vagy Pilinszky, egyedül... tollpíhek, az üres ólban... csak csillagok az ég helyett.

Egyedül leszek, mikor elmész.

Mire elmész.

E gyötrelmesen író gépen csak ennyit mondhatok.

S más pontatlan idézet, Kosztolányi... erre a válasz oly egyszerű:

EZEN A FÖLDÖN ILY.

*

„Hé, hé!” mondom neki mindazonáltal. „Nincs alvás! Ébresztő, té, gyárók! Totyikám!”

S most, ahogy megint nézem, lent eszeget a kalitka alján.

Csak ha netán mégis... akkor itt soká nem lesz kalitka, semmi, soká nem ücsörög rajtam senki, soká nem kell senkinek az életére vigyáznom, ezen a földön ily – soká nem lesz. Ha egyszer is.

A csudás rendetlenség helyén – ahogy „bokáig” járunk a kölesben, kalihomokban, salátaszáradékban stb. – takarítanunk kell, és „visszaáll” valami ilyen. Olyan rend, aminek a képzete sincs meg már bennünk. Ahogy a nagy szervváltozások után se lesz igazi rend többé... de ez ostoba hasonlat. A gyakorlati világ, a földgolyóbis kezdetei óta így váltották

egymást a rendek, de – Pilinszky! – éltek madarak, csak én nem tudok szívszakadva menekülni mostan.

*

Ezen a földön...

ha nem tudunk is bevégezni végül egy írást, sőt, talán közben sem tudtunk megcsinálni belőle semmit, vagy épp legközelebb is nagyon is ezt fogjuk folytatni csak, ezt akarnók, ezen a földön tudjuk azért végül, hogy a mily...? – ily. Csak azt nem tudjuk, hogy az „ily” – „mily”.

KASS JÁNOS: ÁDÁM ÉS ÉVA (1986)